

Список використаних джерел

1. Григоренко В. Г. Науково-практичні основи розвитку рухових здібностей людини / Григоренко В. Г. – Одеса: ГПУ ім. К.Д. Ушинського, 2001. – 102 с.
2. Савченко С.В. Науково-теоретичні засади соціалізації студентської молоді в позанавчальній діяльності в умовах регіонального простору: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра. пед. наук: спец. 13. 00.05 “Соціальна педагогіка” / С.В. Савченко. – Луганськ, 2004. – 61 с.
3. Синьов В. М. Психолого-педагогічні проблеми дефектології та пенітенціарії. - К. : "МП Леся". – 779 с.
4. Тесленко В. В. Теорія і практика соціально-педагогічної підтримки дітей з обмеженими можливостями в промисловому регіоні: дис. д-ра пед. наук: 13.00. 05 / Тесленко Валентин Вікторович; Луганський національний педагогічний ун-т ім. Тараса Шевченка. –Луганськ,2007.– 513 с.
5. Шевцов А.Г. Освітні основи реабілітології: [монографія] /Андрій Гаррійович Шевцов. - К.: "МП Леся", 2009. – 483 с.

In the article are examined the questions of theory and practice of rehabilitation and social adaptation of children with violations in development.

Keywords: psychophysical rehabilitation, social adaptation, inclusion, integration, medico-psychology-pedagogical support.

Отримано 24.2.2012

УДК 376

*Т.В. Дегтяренко
О.О. Зіборова*

СУЧАСНІ МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО КОРЕКЦІЇ АУТИЧНИХ ПОРУШЕНЬ У ДІТЕЙ

В статті розглядається феноменологія аутизму, здійснюється огляд сучасних методологічних підходів до комплексної абілітації аутичних дітей та зроблено висновки що до перспективних напрямів подальшої розробки проблеми інтеграції аутичної дитини у суспільство.

Ключові слова: аутизм, методологія підходів до корекції, соціалізація аутичної дитини.

В статті розглядається феноменологія аутизму, проводиться аналіз сучасних методологічних підходів до комплексної реабілітації аутичних дітей і зроблено висновки про перспективні напрями подальшої розробки проблеми інтеграції аутичного дитини в суспільство.

Ключові слова: аутизм, методологія підходів до корекції, соціалізації аутичного дитини.

Актуальність запровадженого аналізу обумовлена провідною тенденцією сучасної спеціальної педагогіки та психології на інтеграцію дітей з різними порушеннями психічного розвитку в оточення здорових однолітків. Процеси інтеграції та інклюзії в сучасне суспільство і в сучасний освітній простір дітей з обмеженими можливостями передбачають підвищення якості освіти дитини з порушеннями онтогенетичного розвитку і необхідність розробки корекційних заходів соціалізації таких дітей. Особливо потребує уваги проблема інтеграції у суспільство аутичних дітей, які за своїм індивідуальним розвитком відрізняються не тільки від здорових однолітків, а й від дітей, що мають інші види дізонтогенії (Башина В.М.[1]).

Метою нашої роботи є огляд та аналіз сучасних методологічних підходів до корекції аутичних розладів у дітей та засобів їх інтеграції у освітній простір.

Згідно до мети доцільно зазначити такі основні питання, які вирішуються у даній статті: 1) висвітлення специфіки аутичного спектру порушень у дітей; 2) вгляд та порівняльний аналіз методологічних підходів до корекції порушень психофізичного розвитку аутичних дітей; 3) визначення сучасних тенденцій в освіті та вихованні дітей з аутичними розладами;

Аутизм – це порушення психофізичного розвитку дитини, для яких властиві специфічні прояви, що відзначаються з раннього віку і мають сталий перебіг. Для визначення аутизму характерна тріада ознак: а) порушення соціальної взаємодії; б) порушення взаємної комунікації; в) обмеженість інтересів і стереотипний репертуар поведінки. До теперішнього часу немає єдиної концепції, щодо чинників виникнення аутизму, але слід зазначити наявність суттєвих зрушень нейро – імуно – ендокринної регуляції на всіх ієрархічних рівнях при цьому виді дізонтогенезу (від молекулярно-генетичного до психофізіологічного). Саме системність патологічних змін в стані психофункціональних систем мозку аутичної дитини, на наш погляд обумовлює вищезазначені порушення в її особистісній сфері та поведінку (Т.В. Дегтяренко, В.Г. Ковиліна [4]). Теорії виникнення аутизму можна об'єднати в такі концепції: 1) нейро-біологічно – генетичні мутації та

хромосомні аберації; 2) теорія порушення структури базальної афективної організації психофізичних систем мозку, негативна дія пренатальних чинників; 3) дисморфогенетичні порушення розвитку мозку; 4) нейрохімічні та імунологічні концепції; 5) когнітивна теорія; 6) поведінкова, в якій аутизм розглядається як синдром, що поєднує поведінкові дефіцити і надлишки.

Жодна з теорій генезу аутизму не пояснює всіх клінічних проявів можливих аутичних порушень у дітей.

Нові можливості подальшого дослідження та корекції аутичних розладів слід розглядати в контексті феноменологічного підходу що визначає базову рису порушень при аутизмі (ядро ідеального типу) - якісне порушення системи взаємодії з довкіллям. (Т.В. Скипник [7]). У подальшому огляді методологічних підходів ми побачимо саме спрямованість корекційно-розвиваючого навчання на посилення взаємодії з оточуючим світом у аутичних дітей.

Доцільно розглянути наступні найбільш визнанні корекційні підходи до соціалізації дітей, що мають порушення аутичного спектру.

1. Прикладний аналіз поведінки (ПАП) вважають одним з найефективніших методів роботи з аутичними дітьми, на його основі побудовано чимало програм у школах для дітей-аутистів в США, Канаді, Ізраїлі та інших країнах. Такий підхід базується на засадах біхевіоральної (поведінкової) психотерапії, представники цього напрямку психології вважають, що поведінка – єдиний прояв людини, який можливо вивчати об'єктивно. (І.Лаваас, Р. Коєгел, Дж. Лонг та ін.) [6]. З цих позицій аутизм розуміють як синдром поведінкових дефіцитів і надлишків, які можуть змінюватись під впливом індивідуальних програм, що спрямовані на побудову спеціальних взаємин аутичної людини з іншими людьми. Психотерапія ПАП має подвійне завдання: а) зменшувати надлишки поведінки; б) формувати необхідні комунікативні та соціальні навички, яких обмаль у аутичних дітей. Основний напрям роботи фахівця з ПАП - функційний аналіз поведінки дитини, який дає змогу визначити причини й наслідки порушень поведінки, та використовувати цей аналіз для розробки адекватних корекційних програм, що орієнтовані на позитивні зміни поведінки аутистів. В методі ПАП використовують різні фактори навколишнього середовища, які мають впливати на поведінку дитини.

В ПАП докладно продумані усі етапи навчання і в результаті використання такого методу діти з аутичними розладами стають більш самостійними, соціально адаптованими, здатними до навчання.

2. Холдінг-терапія. Метод розробила професор М.Велч як терапію примусового утворення психофізичного зв'язку та контактів між матір'ю і дитиною. Техніка методу полягає в тому, що мати бере дитину на руки, притискає її до себе до повного фізичного та

емоційного розслаблення. Незважаючи на опір дитини, матері необхідно говорити їй про свої почуття і свою любов до неї. Психологічним обґрунтуванням утримання є те, що воно протиставлено поведінці аутиста, яка спрямована на уникнення контакту з близькими. Після сеансів холдингу дитина починає контактувати з батьками, з'являється прямий погляд в очі, дитина стає активною у дослідженні навколишнього світу, йде на тактильний контакт і частіше звертається з проханнями до дорослих. При цьому зменшуються прояви агресії, дитина стає спокійною та керованою з боку родичів і вихователів.

3. ТЕАССН – комплексна програма допомоги аутичним людям, створено на базі дослідницьких проектів Е. Шеплера, розповсюджена по всьому світу. ТЕАССН – інтеграційна педагогічна концепція, головні ідеї якої: візуальна підтримка, поступовість і прагнення до детальної передбаченості, яку досягають завдяки структуризації, що охоплює параметри часу, простору та діяльності.

Структурування простору досягається розподілом приміщень, в яких перебуває аутична дитина на зона – зона роботи за столом, зона роботи з пазлами на підлозі, зона польових рухів, ігрова зона, зона для вживання їжі. Структурування часу – визначає послідовність подій дня та дій, що виконує дитина протягом часу. Для цього визначають розклад цифрами, або кольоровими картками, поступово збільшується термін розкладу. За умови правомірного застосування структуризація дає змогу успішно орієнтуватися в довкіллі, сприяє збільшенню ступеню гнучкості і свободи дій дітей з аутизмом, а це в свою чергу поліпшує адаптивність особистості.

4. Корекція афективної сфери будується на уявленні про аутичний дизонтогенез як спотворений психічний розвиток у якому визначальну роль відіграє раннє порушення формування афективної сфери дитини. Вищезазначений напрям корекції реалізовано у методологічному підході, який був запропонований В.В. Лебединським, К.С. Лебединською і О.С. Нікольскою. Автори запропонували виконувати психологічне корегування афективної дезадаптації у двох напрямках: удосконалення вищих особистісних утворень, розвиток їх впливу, що сприяє соціалізації; спрямована стимуляція базальних механізмів, на які спираються вищі особистісні механізми. Корекційна робота має такі орієнтири: 1) створення сенсорного комфорту для особистості дитини; 2) пошук оптимальної інтенсивності впливу приємних для дитини предметів та явищ оточуючого середовища; 3) виведення дитини на якісно новий рівень афективної адаптації за допомогою структурування зовнішніх вражень, а саме – ритмізації сенсорних впливів (орнаменти, музичні ритми). Поступово в ігрові сюжети вводять елементи психодрами з повторенням ситуацій емоційного контакту дитини з дорослими і таким чином у дитини

формується механізми третього та четвертого рівня афективної організації.

5. **Середовищний підхід** опрацьовано у Центрі лікувальної педагогіки (м. Москва). згідно такого підходу, середовище навколо дитини розділяється на два типи: 1) стресогенне, 2) комфортне та розвивальне. Розвивальне середовище, спрямоване на емоційно-особистісний розвиток дитини і корекційні педагоги будують його так, щоб максимально активізувати природні задатки дитини. Для цього використовують заняття розвитку рухових можливостей, музичну та танцювальну терапію. Педагог на заняттях своїм емоційним реагуванням не тільки підсилює емоцію дитини але й спрямовує її в необхідне русло.

6. **Сенсорна інтеграція** – метод, розроблений під керівництвом доктора Е. Айерс. Теорія сенсорної інтеграції визначає велике значення формування та інтеграції функціонування всіх основних систем органів відчуття: дотику, відчуття руху, смаку, зору і слуху. Від успішного перебігу цього процесу залежить становлення відчуття схеми тіла, частин тіла, здатність до довільного планування рухів, увага, емоційна рівновага дитини. Все це стає підґрунтям для формування таких складних психічних процесів, як мовлення, здатність до читання, рахування чи письма. Основне завдання цього методологічного підходу – навчити дитину правильно реагувати на зовнішні сенсорні подразники. Сенсорна інтеграція допомагає сформувати здатність до концентрації, організації вражень, самоприйняття та самоконтролю, що допомагає дитині нормально функціонувати в повсякденній життєдіяльності та інтегруватися в освітній простір.

7 **Метод ТОМАТІС**” – система аудіовокальних тренувань, що розробив на основі експериментальних даних французький лікар А. Томатіс. Мета методу полягає в тому, щоб поліпшити здатність психофункціональних систем мозку сприймати і переробляти різну інформацію. В основі методу лежить теорія взаємодії слухового сприймання з голосом. Щоб активізувати цей інформаційний канал автор методу пропонує використовувати голос матері, який пропускають через спеціальні фільтри, і він нагадує звуки, що чує зародок в утробі. Завдяки цьому починає розвиватися процес сприйняття слухової інформації, яка впливає на розвиток мовлених навичок, як наслідок, у дитини гальмуються можливі розлади і таким чином створюються умови для її соціалізації.

8. **Нейропсихологічний підхід.** Серед нейропсихологічних методів найвідоміший метод – метод „зміщувального онтогенеза” (ЗО (Б.О. Архипов, Г.В. Семенович та ін.)). За методом ЗО, враховують загальні закономірності онтогенезу, здійснюють вплив на сенсомоторний рівень, що спричиняє активізацію розвитку всіх вищих психічних функцій дитини. Метод ЗО є система тілесно-орієнтованих

психотехнік застосування методу передбачає відпрацювання в єдності афекту, сприймання та дії. Такий підхід розглядають як основу для розвитку всіх психічних функцій дитини та навичок соціального спілкування. На заняттях використовуються тілесно-орієнтовані, арт-терапевтичні, логопедичні, психотерапевтичні методи, які застосовуються відповідно до індивідуальних особливостей розвитку аутичних дітей. Результатом поетапного корекційного впливу стають оптимізація загального тону організму, розвиток пам'яті, уваги, навичок співпраці та комунікації.

9. Кінезотерапія – це метод терапії з використанням сучасних технологій фізичної абілітації. Завдяки виконанню різноманітних рухів рук, ніг і всього тіла, полісенсорному сприйманню, стимулюється психомоторний розвиток, формується образ тіла когнітивна та особистісна сфери дитини в цілому. Спеціально підібрані кінезотерапевтичні вправи допомагають дитині в інтеграції кінестетичних, вестибулярних, зорових, слухових та дотикових відчуттів, що стає підставою для формування уявлень про навколишній світ. Кінезотерапевтичні вправи підтримують пізнавальний розвиток дитини, викликають позитивні емоції, дають змогу знімати афективну напругу, вносять порядок і гармонію у життєдіяльність дітей.

10. Методи альтернативної та підтримувальної комунікації. Аутичні діти внаслідок спіцефічних порушень розвитку мають труднощі в сприйманні предметів та явищ навколишнього світу, що ускладнює їх включення в освітній простір. Для багатьох таких дітей словесна комунікація занадто абстрактна і тому для спілкування з ними потрібні інші заходи – візуальні комунікаційні та корекційні системи, в яких зв'язок між символом і значенням є наочним.

Дитину вчать використовувати картку з підписом для того щоб отримати бажаний предмет. Поступово дитина розуміє, що для реалізації своєї потреби можна іншій людині вказати на потрібну картку. Доведено, що при використанні цього методу для дітей, у яких майже відсутня вербальна комунікація, зорового контакту, в процесі навчання можна досягти включення в соціальну взаємодію з дорослими.

11. Метод підтримувальної комунікації – розроблено в Австралії в 1970р. як метод продуктивного спілкування за допомогою жестів. Дитину навчають правильно формувати і використовувати вказівні та інші жести, та передавати свої повідомлення щодо задоволення потреб, засобами невербальної комунікації. **12.** Серед ігрових методів широке визнання отримав метод „**Son-Rise**”. Його розробили подружжя Кауфман (батьки аутичної дитини). Дієві принципи методу „**Son-Rise**”: ґрунтуються на наступному: 1)приєднання дорослого до стереотипної поведінки своєї дитини; 2)створення безпечного простору для корекційної роботи та гри. Навчання через гру сприяє ефективній,

осмисленій взаємодії та комунікації, а ентузіазм і зацікавленість дорослого залучають дитину до спілкування і пробуджують її інтерес до взаємодії та навчання. Творча та послідовна корекційна робота за методом „Son-Rise” має ефективний вплив на перцептивно-когнітивний та психомоторний розвиток аутичної дитини.

13. Програма „Розвиток міжособистісних стосунків” розроблена лікарем С.Гутстейном вона базується на моделі динамічного інтелекту. За цією теорією аутисти мають статичний інтелект, але в них не розвинуті механізми динамічного інтелекту та здатність до гнучкого реагування на нові ситуації, що має суттєве значення для формування соціальних стосунків. Програма спрямована на відпрацювання таких типових соціальних складових як здатність до співчуття, відповідних до ситуації емоційних реакцій, спільної уваги та зацікавленості до інших людей. Заняття проходять у формі спільної гри, що формує емоційні взаємодії дитини і дорослого, індивідуальний комунікативний досвід, що сприяє розвитку соціальних стосунків.

14. Метод „Міфне” розроблений ізраїльськими фахівцями, має підґрунтям поняття, що аутичні діти здатні до засвоєння соціальних проявів за умови коли довкілля не є загрозливим до їх особистості. В центрі Міфне застосовують методику „Взаємної терапевтичної гри”, у якій фахівець налагоджує сприятливий, довірливий контакт з дитиною і незважаючи на те що дитина не звертає на нього уваги, намагається відповідати на всі прояви її поведінки. За даними Центру Міфне внаслідок занять 74,8% аутичних дітей.

Для комплексної корекції спіцефічних порушень розвитку аутичних дітей застосовують також різні види та прийоми арт-терапії та анімалотерапії.

Запроваджений нами огляд сучасних методологічних підходів до корекції аутичних порушень у дітей свідчить про суттєву розбіжність і різноманітність теоретико-методичних засад які застосовують фахівці в теперішній час в плані розробки проблеми інтеграції в соціум дітей з аутичним спектром розладів.

Доцільно зазначити наступні загальні напрями, що існують практично в усіх корекційних підходах, 1) подолання психологічного бар'єру аутистів через вплив на емоційний стан дитини; 2) спеціальне структурування фахівцем простору, часу, розвитку подій, з орієнтацією на особистість дитини; 3) використання в якості потенціалу розвитку збережених ВПФ дитини; 4) партнерська співпраця батьків дитини з фахівцями; 5) тривалість та сталість застосування корекційних заходів з врахуванням, як специфічних індивідуально-типологічних особливостей аутичної дитини, так і її мікросоціального оточення.

Огляд сучасних методологічних підходів в комплексній реабілітації аутичних дітей дозволяє визначити тенденції дошкільної, початкової шкільної і подальшої освіти та виховання аутичних дітей. В багатьох

країнах існують державні та недержавні школи для аутичних дітей, а також існує концепція інтеграції аутичних дітей (третя та четверта категорії аутизму) в звичайній школі, а відтак взагалі в освітянський простір. Саме спроби втілення в життя інтегрованого навчання аутичної дитини разом зі здоровими однолітками потребують ретельної підготовки дитячих психологів, корекційних педагогів та вивчення досвіду фахівців, що працюють у спеціальних школах для аутичних дітей. В поняття „освіта” англійські фахівці цілком включають соціальний розвиток дитини. В школі для аутичних дітей Сторм Хаус розроблені спеціальні програми для особистісного, соціального розвитку та освіти дітей з аутизмом, постійно проводяться семінари та лекції для фахівців та батьків аутичних дітей не тільки у Великобританії але й в інших країнах.

Здійснений огляд форм та методів різних методологічних підходів до корекції, навчання та соціалізації аутичних дітей доводить, що подальший розвиток існуючих методів та розробка нових методологічних підходів мають ґрунтуватися на врахуванні специфічних та індивідуальних особливостей аутичних порушень у дітей, що буде визначати відповідне спеціальне пристосування загальних виховних і освітніх методів до особливостей аутичної дитини. Доцільно зробити висновок, що корекція аутичних порушень у дітей, подальша їх соціалізація здійснюється „від дитини до суспільства”, тобто як корекційні заходи так і освіта аутичних дітей повинні визначатися саме специфічними потребами особистості аутичної дитини, бути спрямованими на виховання життєвостроємної особистості. Запроваджений огляд сучасних методологічних підходів до корекції порушень аутичного спектру у дітей дозволяє надійти таких висновків.

Висновки

1. Аутизм – це своєрідний цілісний комплекс специфічних порушень психофізичного розвитку дитини, йому властива фрагментарність, відносно ступеню дефіцитарності перцептивно-когнітивних та психомоторних функцій, емоційної та комунікативної сфери. Саме вищезазначена фрагментарність порушень виступає потенціалом розвитку кожної аутичної дитини.

2. Загальні риси сучасних методологічних підходів до корекції аутизму є наступними: спеціальне структурування простору, часу, подій; постійне застосування емоційного впливу, як головного способу подолання психологічного бар'єру аутиста; підлаштування під своєрідність дитини, використання в якості потенціалу розвитку його стереотипів та особливостей; активна участь батьків в усіх корекційно-розвиваючих заняттях.

3. При корекції аутичного спектру розладів у дітей за допомогою різних психолого-педагогічних методик, спеціального пристосування загальноосвітніх прийомів навчання до аутичної дитини доцільно створювати спеціальні моделі мікро оточення, що відповідають потребам аутичної дитини в цих моделях, штучно відбудовуються, фахівцями певні взаємовідносини та соціальні ситуації.

4. Спеціальне створення мікрооточення виступає своєрідною формою інтеграції аутичних дітей в суспільство. Аутичні діти зазвичай не мають соціального інтелекту, тому для їх інтеграції в освітній простір необхідно створювати адаптовані для аутичних дітей не тільки спеціальні корекційно-розвиваючі програми але й спеціальні книги з різних галузей природознавства, підручники, фільми, що будуть своєрідними сходинками до сприймання аутистами різних сфер соціального життя людей та надбань всесвітньої культури. Інтеграція дітей з відхиленнями розвитку в освітній простір є однією з провідних тенденцій сучасної психології та педогогіки, тому реалізація сучасних методологічних підходів до корекції аутичних порушень у дітей, їх подальша розробка та опрацювання спрямовані на випровадження нових технологій соціалізації дітей з аутичними розладами, сприяти підвищенню рівня соціальної абілітації дітей з аутичним спектром розладів.

Список використаних джерел

1. Башина В.М. Аутизм в детстве – М.: Медицина, 1999. – 240 с.
2. Берн Э. Игры, в которые играют люди. – М.: Прамеб, 1992. – 384 с.
3. Виготський Л.С. Педагогическая психология – М.: Педагогіка, 1991. – 480 с.
4. Дегтяренко Т.В., Ковіліна В.Г. Психофізіологія раннього онтогенезу. – К.: Знання, 2011. – 328 с.
5. Каган В.Е. Аутизм у детей. – Л.: Медицина, 1981. – 223 с.
6. Майерс Д. Социальная психология. – М.: Академия, 2002. – 786 с.
7. Скрипник Т.В. Феноменологія аутизму. – К.: Фенікс, 2010. – 365 с.

In the article the phenomenology of autism, reviews the current methodological approaches to comprehensive habilitation of autistic children and concludes that the promising directions for further research of the autistic child's integration into society.

Keywords: autism, methodology approaches to therapy, socialization autistic child.

Отримано 24.2. 2012